

Hundeide, K. (2004). Børns livsverden og sociokulturelle rammer. København: Akademisk forlag.
(Oversat af Knud Michelsen)

Anmeldt af: Lene Tanggaard, Adjunkt i pædagogisk psykologi, Ålborg Universitet

I slummen i Jakarta

Vi er i slummen i Jakarta. Vi ser spædbørn bundet om mødrenes krop. Mødrene tigger, og børnene indtager en vigtig økonomisk funktion ved at appellere til giverens barmhjertighed. De 6-årige børn tigger allerede på egen hånd. Som 9-årige er nogle af børnene så heldige, at de bliver "marked-boys". Deres vigtigste opgave er at bære pakker for dem, der handler i stor-magasinerne.

En anden kategori af børnene er de såkaldte "shoe-shine-boys". De er ofte organiseret i ban-der, men kan klare sig godt økonomisk. De børn, der bliver "marked-boys", er dem, der har størst chance for at bryde fattigdomscyklussen. De kan blive medhjælpere i butikkerne og kommer måske i skole. Her tilegner de sig adgangsfærdigheder til muligheder uden for lokal-miljøet. Skopudserne tilegner sig ikke de færdigheder, der er brug for i relation til at bryde lokalsamfundets rammer, fordi de fungerer på kanten af lokalsamfundet i banderne. Der findes derfor kritiske valgsituationer i børnenes udvikling, som de ofte ikke selv er klar over, og de valg har irreversible konsekvenser. Børnenes udvikling udviser disse mønstre med varierende veje gennem lokalmiljøet. Det er veje, der kan fremstå som en del af naturens orden, men Hundeides pointe er, at de afspejler de sociale, kulturelle og økonomiske vilkår, der findes for deres liv. Her er ikke megen plads til individuelle valg.

Lad mig med det samme nævne, at jeg klart vil anbefale denne bog til mennesker, der i deres daglige liv er i berøring med udviklingsmæssige og pædagogisk-psykologiske problemstillinger. Hundeide præsenterer dels et imponerende overblik over de store "kanoner" inden for den internationale socio-kulturelle forskning om udvikling, forandring og læring. Dels præsenterer han sit bud på mulige tilgange til en række praktiske problemstillinger i forhold til professionelles og måske især psykologers arbejde med børn i test- og interviewsituationer. Når disse roser er givet, vil jeg samtidig påpege en af de uundgåelige torne. Mens bogen fungerer integrativt i forhold til mulige socio-kulturelle tilgange til udviklingspsykologi og praktisk pædagogisk-psykologiske opgaver, så vil den specifikt interesserede få brug for de mere specifikke kilder for at komme i dybden med den næsten overvældende række af problemstillinger i bogen.

Jeg anmelder i det følgende bogen med udgangspunkt i de fire dele, bogen er opdelt i; 1) Børns udvikling i en historisk-kulturel sammenhæng, 2) Livsform og mentale processer, 3) En fortolkende tilgang, 4) Den grundlæggende tendens til at tilpasse sig andre.

Del 1 – Børns udvikling i en historisk-kulturel sammenhæng

Karsten Hundeide er professor i psykologi ved Universitetet i Oslo og beskriver i bogen forskellige aspekter af børns livsverden med baggrund i sin forskning fra blandt andet slummen i Jakarta. Hundeide arbejder ud fra et sociokulturelt perspektiv. Det sociokulturelle perspektiv lægger, som Hundeide i kapitel 1 indleder med at understrege det, vægt på, "...at barnet ankommer til en social verden, der allerede er formet af historiske og kulturelle processer" (p. 7). Dette perspektiv er for Hundeide anledning til at opfatte barnets udvikling som en rejse ind i et kulturelt landskab, hvor der findes mangfoldige veje, flere knudepunkter, forgreninger og muligheder for, at udviklingen kan skifte spor undervejs.

Denne vægt på de varierende sociokulturelle og økologiske vilkår ved barnets udvikling står i kontrast til den traditionelle udviklingspsykologis betoning af universelle træk og stadier i barnets udvikling. Hundeide nævner her Piagets konstruktivistiske teori om barnets udvikling af kognition. For Hundeide er det gennem hele bogen et centralt anliggende at pege på, hvor-dan udvikling kan tage mange og varierende retninger for den enkelte. Det er en udvikling, der ikke nødvendigvis kan forudsiges. Hvis den afviger fra den standardiserede opfattelse af udviklingsveje er den måske heller ikke nødvendigvis mangelfuld eller fejlagtig. Desuden fokuserer Hundeide på de overordnede samfundsmæssige spor, der lægges for barnets udvikling inden for forskellige kulturer. Han peger på, hvordan disse står i forhold til, regulerer og med-skaber de konkrete og personlige udviklingsveje for barnet (eks. s. 32). Hundeide nævner ikke situeret læring og mesterlærens blik for det, Hundeide kalder en kommunikativt orienteret udviklingspsykologi (Lave & Wenger, 1991; Nielsen & Kvale, 1999). Med baggrund i mit eget fokus på analyser af social praksis og læring (Tanggaard, 2004), kan jeg ikke lade være med at nævne de klare lighedspunkter mellem den lokale forskning i læringslandskaber inden for blandt andet rammerne af Center for Kvalitativ Metodeudvikling og dennes fokus på samfundsmæssige, institutionelle deltagelsesbaner og de konkrete aflejrede, spejlende og dialektisk skabte personlige deltager- og læringsbaner (Nielsen, 1999).

Hundeide har en handlingsorienteret og etnografisk anlagt tilgang til psykologisk forskning med fokus på psykologiske processer, som de forløber i menneskers dagligliv. Bogen rummer kritiske bud på, hvordan en udvendig kompetencediagnostik kan afløses af en fortolkende tilgang til børns udvikling med fokus på barnets oplevelser og de handlealternativer, der op-leves som psykologisk mulige og relevante. Det gælder også, hvordan der kan bygges bro fra barnets nuværende situation til nye og mere positive udviklingsspor inden for de betingelser, der gælder i barnets livsverden. Alt dette kræver etnografiske undersøgelser af de punkter i barnets udvikling, hvor det går galt.

Med baggrund i egen forskning om børn som vidner i interviewsituationer påpeger Hundeide, hvordan diagnostiske praksisser rummer institutionelle magtspil, som skaber interesse for bestemte udfald. En fortolkende-eksplorativ tilgang til problemudpegning indebærer derfor også overvejelser

over "for hvem" er dette et problem og hvorfor? Hvilke interesser er involveret? Hvem bliver hørt og hvem overset? Hundeide fremhæver i den forbindelse den amerikanske etnometodolog Hugh Mehan's påpegning af, hvordan skolens, pædagogernes og psykologernes diagnostiske praksis spiller en afgørende rolle for opretholdelsen af et institutionelt system, der skaber tabere (s. 29). Her bliver barnets brist ofte barnets individuelle ansvar. Lige-som der kan være institutionelle veje gennem skolen, der fører i retning af bedre præstationer og succes, er der således også institutionelle veje, der "fører nedad" (s. 47).

Et centralt tema for Hundeide er begreberne kontrakter, metakontrakter og forhandling, der især behandles i bogens kapitel 3. Det er Hundeides pointe, at børn og voksne indgår en række kontrakter og metakontrakter. Forhandlingsbegrebet henviser til "en ureflekteret og ekspressiv prøven sig frem, der finder sted mellem to parter, før selve kontrakten indgås" (s. 47). Det er en slags tagen og given, der er impliceret i de fleste menneskelige relationer. Hundeide henviser således ikke til forhandling som alene en rationel og fornuftsstyret interaktion. Bag-om de konkrete kontrakter mellem børn og voksne findes ifølge Hundeide kulturelle metakon-trakter eller standarder for, hvordan børn og forældre kan forholde sig til hinanden. Kontrakt-begrebet er for Hundeide direkte anledning til en kritik af den traditionelle, psykologiske til-knytningsforskning. Dels mener Hundeide, at det er endimensionelt alene at anskue mor-barn relationen ud fra termerne afhængig-tryghed. Dels kan relationen mellem mor/forældre og barn variere over tid, og den kan variere i forhold til grader af følelsesmæssig udveksling og den tematiske sammenhæng i interaktionen over tid. Dels kan den samme mor/forældre have forskellige kontrakter med forskellige børn og dermed fungere forskelligt som omsorgsperson i forskellige situationer og over for forskellige børn. Det betyder også, at vi som mennesker måske mere end alene at være den samme på tværs af forskellige situationer er karakteriserede ved at indgå forskellige kontrakter med andre i forskellige situationer. Derfor vil adfærd, handlinger, tanker og følelser også variere med situationen – mere end den traditionelle psy-kologi med fokus på stabile og fastlagte karaktertræk har villet indrømme.

Hundeide fremhæver som sin pointe, at personlighed, intelligens, holdninger etc. er at betragte som potentialer, der kan aktiveres under givne kommunikative og kontekstuelle forhold (s. 56). I kapitel 5 går Hundeide nærmere ind på et egentligt dialogisk selvperspektiv inspireret af litteraten Bakhtins analyser af især Dostojevskijs polyfone romaner karakteriserede ved personer med mange og af forfatteren uafhængige stemmer.

Del 2- Livsform og mentale processer

Piagets antagelse var, at børns udvikling bevæger sig fra det konkret-perceptuelle i førskolealderen til det mere abstrakt-formelle på et senere alderstrin. Hundeide peger i sin bog på, hvordan der er variationer i mentale færdigheder og strukturer i forhold til de konkrete virksomheder, som realiseres. Hundeide fremhæver her nødvendigheden af en kortlægning af de hver-dagsagtige praksisser, der strukturer indhold og form af specifikke mentale færdigheder, og han trækker på en lang række studier af kognition i praksis. Det gælder eksempelvis Carraher, Carraher &

Schliemanns (1985) studier af de praktiske regnefærdigheder hos frugtsælgende gadebørn i Brasilien. Disse børn var analfabeter, men havde alligevel udviklet tælle- og regnemetoder, der var tilpasset deres projekter, situation og behov (s. 120). Betydningen af ”set-ting”, og hvordan forskellige situationer og praksis inviterer til forskellige former for handling og tænkning har dog været undervurderet i psykologien, som udelukkende har fokuseret på individet.

Et af de mere interessante aspekter, som Hundeide diskuterer, er mulighederne i en diskurs-analytisk vinkel på børns udvikling (s. 135f). I en radikal diskursanalyse er det selve kategori-erne inden for eksempelvis bestemte teoriretninger eller diagnostik, der bliver genstand for kritisk analyse. Hundeide trækker her på Foucault’s pointe om sprogets organisering omkring bestemte betydninger, der skaber nogle menneskers magtpositioner, mens den svækker eller umyndiggør andre. En diskursanalytisk vinkel muliggør således analyser af, hvordan bestemte diskurser om børn kan være enten begrænsende, patologiserende, frigørende eller myndiggørende. Hvad er eksempelvis betydningen af en psykologisk/pædagogisk diagnose? Hvad indebærer det? Hjælper det barnet til den optimale udvikling? Hvad er overhovedet problemet, og hvorfor er det blevet et problem? Hvem har fordele af sådanne diagnoser? Hvem bliver hørt og hvem overset?

Del 3 – En fortolkende tilgang

Hundeide er i den sidste del af bogen orienteret mod professionelles arbejde med børn. Han drager her test- og interviewsituationer i betragtning og skelner mellem en normativt-evaluerende over for en fortolkende tilgang til disse situationer. I denne del af bogen kan eksempelvis en praktiserende psykolog tilegne sig en mængde konkrete ideer og opmærksomhedspunkter i sit professionelle arbejde med børn.

Mens en normativt-evaluerende tilgang ofte vil vurdere et barns svar i en testsituation ud fra en given standard, så vil en fortolkende tilgang arbejde med at finde ud af, hvad der kan have været barnets grunde til at svare på bestemte måder. Denne tilgang bygger på den erkendelse, at der i et barns svar ofte vil være en rimelig sammenhæng mellem svar og opfattelse af situationen. De to henholdsvis normativt-evaluerende og fortolkende tilgange er umiddelbart i konflikt med hinanden, men begge siger noget væsentligt om mennesket. En normativt-evaluerende tilgang vil sige noget om, hvor barnet står i forhold til givne standarder, værdier og normer i samfundet. En fortolkende tilgang siger derimod noget om de meningsfulde sammenhænge i barnets liv. En bestemt score i en matematiktest siger således også noget om, hvordan matematik opfattes af barnet, hvilken betydning matematik tillægges i hans eller hendes liv, og hvor relevant matematik er i forhold til barnets øvrige liv. Årsagen til dårlige test-resultater siger således ikke alene noget om evner, men også noget om barnets opfattelse af testsituationen og om barnets sociokulturelle forudsætning og træning i at begå sig i testsituationer.

Del 4 – Den grundlæggende tendens til at tilpasse sig andre

Hundeide anvender selv en såkaldt rekonstruktionsmetode, når han tester og interviewer børn (s. 172). Det vil sige, at han beder barnet om at genfortælle, demonstrere og dramatisere deres fortolkning af interview- eller testsituationen. På den måde findes der ind til baggrundsforudsætninger for barnets handlinger.

Hundeide knytter i den forbindelse også an til den nyere forskning om børn som vidner. Her fremhæves det netop, at børn generelt svarer i tråd med, hvad de opfatter som passende i situationen. Det, som barnet forstår ved situationen, og det, der opfattes som hensigten med et interview, vil således være væsentligt for dets svar. Desuden svarer børnene ofte mest nuanceret, hvis de tolker spørgsmål ind i kendte hverdagssituationer fra familien eller leg. Børn kan også forpligte sig så meget på en formel og autoritativ rammesætning af et interview, at de svarer på bizarre og ulogiske spørgsmål.

Hundeides pointe er, at børn har en udpræget tendens til at tilpasse deres ytringer til "kon-traktmæssig kongruens", hvorved de tilpasser sig til andre og sociale samspil. Hundeide mener, at fænomenet "kontraktmæssig kongruens" er et centralt princip i forståelsen af psykologiske processer overhovedet (s. 210). Derfor kan Hundeide også tale om kognitiv etikette, som udgør kendskabet til procedurer, prioriteter, diskurser og værdier, som kræves for at blive en accepteret deltager i kognitive fællesskaber. Nye kognitive færdigheder læres således som led i en bredere proces, hvor den enkelte bliver deltager i et praksisfællesskab og tilegner sig den stil og forholdemåde, som er påkrævet for at blive accepteret. Fordelen ved denne synsvinkel er blandt andet, at den tillader et vidt blik for et barns kognitive muligheder. Hundeide fremhæver således, at intelligens kan socialiseres, og ikke alene er en fikseret, genetisk bestemt størrelse. Dels kan, hvad der betragtes om intelligent adfærd, variere på tværs af kulturer. Dels vil de, som klarer sig godt i testsituationer i eksempelvis et klasseværelse, ofte være dem, som har "brudt koden", og som har lært sig, hvad der skal til for at score højt på de givne skalaer. Alle har således ikke den samme adgang til viden, og opfattelsen af, hvad der betragtes som viden, vil variere historisk, socialt og kulturelt.

Med baggrund i disse betragtninger skal Hundeides bog ikke kun læses som en informativ bog om socio-kulturel udviklingspsykologi eller som indsigtsgivende i forhold til professionelt arbejde med børn. Den skal også læses som en kritisk bemærkning til psykologiens kulturelt normative begreber. Det, der i psykologien anses som grundlæggende eksistentielle forudsætninger, som konstant eller biologisk funderet, er måske mere variabelt, kulturelt og historisk funderet, end vi har været vant til at se det. Ikke mindst for denne pointe er denne bog hermed anbefalet som et kritisk blik på muligheder og begrænsninger i vestlig psykologi.